

דברי בקרת.

(*) (המשך)

תהלים ע"ג ז' עברו משכיות לכב. פי' הראביע : "מלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים מעטים כאחד כתרנום יצף ה' כאלו משכיות מראות כמו ולכי ראה הרבה חכמה ודעת ויהי פי' שכיות החמדה או יהי' כמעט ואבן משכית מצויירת והציורים הם המחשבות ומעם עברו שעברו אין בני אדם לחשב." הנה כונת המאמר הזה בכלל כאשר יודה כל משכיל הוא, כי פירוש מלת משכיות הוא או כדעת ר' משה כמו מחשבות או כמו מראות או כמו ציורים ; אולם לפי' חסר באהו ובלי כל ספק כך צ"ל : ומלת משכיות על דעת ר' משה כמו מחשבות כי השכוי כינוי ללב לאחד שנים מעטים כאחד (כלומר לקרב ולחבר שני פירושים, אשר באמת שייכים יחד, יען מושב המחשבות הוא בלב) או הוא כתרנום יצף ה' (בראשית לא, מ"ט.) שתרגם אונקלוס : "יסך" והמיוחס ליונתן בן עוזיאל : "סתכ"י ראה שם. כאלו משכיות מראות ... ויהיה פירושו (כלומר פירוש משכיות) כמו שכיות החמדה (ישעי' ב' ט"ז) שהוא כמו מראות החמדה וכי' אך מה שאמר : ומעם עברו שעברו אין (?) בני אדם לחשב" לא אבין על נכון. ואולי תחת : שעברו אין בני אדם לחשב" הראוי : שעברו בלב בני אדם לחשב. שם. ימקו : מגזרת המק בשרו הפועל יוצא והפועל חסר כאלו ימקו בדיבורם שלמים. תחת : "הפועל חסר" צ"ל : "הפועל חסר". והפועל החסר הוא מלת "שלמים" כאלו כתוב : ימקו בדיבורם שלמים. וזה ברור. שם. ימצו למו : מגזרת ומצית ובאה המלה מלעיל בעבור היות המעם בתחלת מלת כמו כי זה משפט הלשון כמו עשה לי את החיל הזה. צ"ל : מגזרת מצית (הכתוב בישעי' ב' נ"א י"ז) ובאה המלה מלעיל בעבור היות המעם בתחלת מלת למו כי זה משפט הלשון כמו "עשה לי את החיל הזה". והכונה כמו שבהמאמר "עשה לי את החיל הזה" הכתוב בספר דברים ח' י"ז המעם במלת עשה מלעיל (תחת העי"ן ולא תחת השי"ן כאשר ראוי להיות) בעבור מלת לי הבאה אחריה. כן פה במקומו המעם במלת ימצו מלעיל בעבור היות המעם בתחלת מלת "למו". וזה נ"כ ברור. שם. ואהי ננוע : ... ולפי דעתי כי ננוע מפאת ראשו לסבלו עמל לכבוש יצרו ותוכחתו לנפשו". פה (רצוני בהוצאת פירוש הראביע המונחת לפני, באזליאה שנת תס"ה) יחסר אחר ותוכחתי לנפשי מאמר שלם והוא : מה שהמשכיל מוכיח לנפשו תמיד בקצורה מדעת לעבודת אלהים ונמצא בספר מורה נבוכי הזמן להחכם והחוקר הגדול הרנ"ק זצ"ל (שער י"ז חכמת המסכן הכולל ג"כ קצורים

מספרי הראב"ע והם מאמרים הנוגעים לשיטתו באלהיות) עיי"ש. שם. "אספרה כמו : אלה, ומלת אלה חסרה בדרך ד' הטוב יכפר בעד אותם שאכלו הפסח כי לא כתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו. הלשון משובש מאד וכה צ"ל : ומלת אלה חסרה בדרך ד' הטוב יכפר בעד אלה שאכלו הפסח בלא ככתוב כי כל לבבו שב אל חזקיהו. וכוונתו כי אחר "כמו" תחסר מלת אלה כמו שתחסר בדה"י ב' ל' י"ח : ד' הטוב יכפר בעד" שהוא כאלו כתוב : יכפר בעד אלה שאכלו הפסח בלא ככתוב" ויוסף הראב"ע לאמר : כי המאמר : כל לבבו הכין וגו' הכתוב שם בדה"י אחר "יכפר בעד" שב אל חזקיהו ולא כאשר יאמרו מפרשים אחרים כי "יכפר בעד" נמשך אל הכתוב אחריו : "כל לבבו הכין" כאלו כתוב : יכפר בעד כל לבבו הכין. ראה הרד"ק שם שמביא זה הפירוש בזה הלשון : והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל אמר, כי איננו דבק כי כל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו וס' לכפר בעד אלה שאכלו את הפסח בטומאה ולא במהרה הקדש"י. שם. הנה דור בניך בגדתי : אהיה בוגד בדור בני השם שלא תהא אמונת לב כאמונתם. תחת : שלא תהא אמונת לב באמונתם" צ"ל : שלא תהא אמונת לבי כאמונתם. וכך כתוב על נכון בקצורים מספרי הראב"ע להרנ"ק ז"ל. שם. ואחר כבוד תקחני : מלת לקיחה בלא דבר הוא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם. אחר : "בלא דבר" נמצא סימן השאלה (?) בקצורים מספרי הראב"ע להרנ"ק, לאות, כי לא ידע מה הוא וכי נעלמה כונתו ממנו. אולם אחשוב, כי יבואר על נכון בשימונו עין על הכתוב ויתהלך חנוך את האלהים כי לקח איתו אלהים (בראשית ה' כ"ד) אשר יאמר עליו הראב"ע כך : מת. וכן קח נא את נפשי. הנני לוקח ממך את מחמר עיניך ואחר כך פירש מה היה ותמת אשתו וזאת הלקיחה על חנוך אין שם זכר מגפה ולא וימת והמעם אשר כתוב בדברי אסף ואחר כבוד תקחני וכן במזמור בני קרח אך אלהים יפרה נפשי מיד שאול כי יקחני סלה והמשכיל יבין. (עיי' במפרשי הראב"ע שם). הנה נראה, כי על זה פקח עין השכלתו לבאר מדוע לא נאמר בתגוף וימת במגפה או וימת סתם כבשאר בני אדם בבא עתם לעזוב את החדל החדל. ועל זה אמנם ירמוז גם פה באמרו : ומלת לקיחה בלא דבר" וצונו אחר מלת תקחני יחסר הדבר כמה ילקח אם ע"י מגפה או ע"י מיתה טבעית, יען באמת יציאת צדיק מן העולם החומרי אינה מיתה ממשי רק לקיחה ופרידה קלה ונעימה מהגוף (כעין אמרם ז"ל מת בנשיקה) פרידה אשר היא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם על כן בדברי חנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים (בעוד בחיים החומריים חיתו ובעוד התהלכו על פני תבל ארצה באופן שהי' דומה כמעט למלאך ה' צבאות ולשכל נפרד בעולם הזה) עד שלקחו השם. (ועל כן לקיחתו בלא דבר ולא נקרא שם מיתה עליו). התבונן היטב על דברי אלה ושית לבך עוד אל מה שיאמר הראב"ע בפירושו על תהלים מ"ט מ"ז : "וזה מעם יקחני שתדבק נשמתי בנשמה העליונה שהיא נשמת השמים וכמוהו כי לקח אותו אלהים ואחר כבוד תקחני" ותראה כי נוכח האמת דרכי בפירושי על פירושו

בפסוק שלפנינו. (ע"ד מ"ז). "מאור: הוא הירח והזכירו לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה כי כן דרך המקרא ואתן לעשו". צ"ל: [כמו] ואתן לעשו". רומז על הכתוב בספר יהושע כ"ד ד': ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים" ורצונו כמו שהזכיר שם שם עשו לפני השם יעקב שלא כדרך הרגיל בעבור שהשלים במלת עשו כן בכתוב שלפנינו הזכיר המאור שהוא הירח לפני השמש בעבור שהשלים במלת לילה נאף לך לילה). והוא כעין המאמר הרגיל: פתח כמה דמסיים. וזה ברור. שם. "ועם נבל נאצו שמך: אשר נאצו שמך כמו עם לבבכם שלם." צ"ל: עם לבבם שלם" הכתוב בדה"ב מ"ז מ' ורצונו כמו ששם המוכן כאלו כתוב: עם [אשר] לבבם שלם", כן גם פה המוכן כאלו כתוב: ועם נבל [אשר] נאצו שמך. והוא פשוט. שם. "אל ישב דך נכלם: שם לא ישוב הדרך נכלם לעולם יהללך כל עני ואביון." צ"ל: שאם לא ישוב הדרך נכלם וכו' וכן מביא על נכון דברי ראב"ע האלה החכם ר' יואל בריל בכאורו שם. (ע"ז ח'). גמר אמר: אמר רבי משה כי גמר אמר כמו אם דברו ועברו נחמותיו. תחת "דברו" אשר אין לו מוכן פה נראה שצ"ל: גמרו, ואח ורע לו "עברו" הבא אחריו. שם. השכח חנות: שם והשלם הנינות והטעם מנזרת חנון וחנון פעול למלת שכח וכו' תחת: והשלם חנינות צ"ל: והשלם חנינה" אשר אך הוא נמצא במקרא (ירמ' מ"ז י"ג) לא חנינות, אשר רק בתלמוד ופירוש מקומו. ותחת: "וחנון פעול למלת שכח" צ"ל: "חנות פעול למלת שכח", והוא פשוט. (ע"ה א'). האזינה עמי תורתי: וטעם הסמך התורה אליו תורת השם שהיא תורת אמונתו. נראה שכן צ"ל: וטעם הסמך התורה תורת השם אליו" (ירצה הטעם שיאמר המשורר "תורתי" כאלו מאיר יצאה תורת השם?) "שהיא תורת אמונתו" (ועל כן נכון אמרו: "תורתי") אחר כך יאמר הראב"ע: והנכון כמו אמרי פי מי שירצה להורות כדרך תורת אמך". כלומר שהוא כפול ענין במלות שונות: תורתי אמרי פי" כדרך תורת אמך הכתוב בספר משלי ג' א'. שם. אפתחה: קמצות התי"ו בחטף בעבור אות הגרון כמו אשמעה מה ידבר ואילו היה בשוא לברו היה שוה רק ככה נמצא. אספוק מאד אם ככה נמצא בספר תהלים אחר שבעולם ואם הראב"ע מצא כך הוא ודאי משובש בעבור היותו מכל וכל נגר כללי הנקוד, לפיהם אם אותיות הגרון הם מנוקדים בחטף קמץ, בחטף פתח או בחטף סגול גם האות שלפניהם מנוקד בקמץ, בפתח או בסגול והוא נקרא תנועה סמין המורכב כמו "יהרם, יעזוב, יאסוף" ודומיהם אבל שאות מן האותיות יבא בחטף קמץ, בחטף פתח או בחטף סגול בעבור אות הגרון שאהריו זה לא יראה ולא ימצא בכל כתבי הקדש וגם לא נמסר עליו במסורה בשום מקום. ונראה, כי גם בעיני הראב"ע לא ישרה מציאתו, ועל זה ירמזו אחריו: ואילו היה בשו"א לברו היה שוה" כלומר אילו היה התי"ו והמ"ם בשו"א לבר ולא בחטף קמץ היה שוה אל שוא הפ"א והש"י: "אפתחה, אשמעה" זולת שהאחד נה והשני נע וזה אמנם יערב לאון שומעת "רק (מה לעשות?) ככה נמצא". שם. ויוסיפו: נפתח למ"ר לשרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לצבות בתן ולמרות עיני כבוד". נסמן בטעות על "ויוסיפו" והנכון הוא כך:

למרות עליון בציה. נפתח למ"ד למרות בעבור היותו מבנין הפעיל כמו לצבות בטן, למרות עיני כבודו" (הכתוב בספר ישעי' ג' ח'). שם. נהפכו כקשת רמיה: אמר רבי משה רמיה תאר לקשת והטעם כדרך זכר עצל וכלו כמו ורמיה תהיה למס' כונת אמרו ורמיה תהיה למס' היא, כמו ששם במשלי י"ב כ"ד מלת ורמיה היא תאר ליד הנאמר בראש המאמר (יד חרוצים תמשל) כאלו כתוב: "ויד רמיה" כך רמיה בפסוק שלפנינו תאר למלת קשת. אך מה שאמר: והטעם כדרך זכר עצל וכלו (?) לא אבין והידה הוא לי, ומי האיש ההכם היודע לפתור אותה? (ע"ט ו') ועל ממלכות: כמו אל הממלכות. כמו אל יסוד המזבח". הוא משובש וגם נסמן בטעות וכך צ"ל: אל הגנים. כמו אל יסוד המזבח". (כלומר כמו ששם בויקרא ד' ל"ד מלת אל במקום "על" כך פה: אל הגנים במקום "על" הגנים) "ועל ממלכות כמו ועל הממלכות". (כלומר במלת ממלכות יחסר הה"א והה"א של הגנים ישרת בעבור שנים) והוא פשוט. שם. הותר: מנורת הותירם שהם מוכנים למות ... ורבי משה אמר כי הותר הסר יתרם ופתח קשורם בעבור שהזכיר אסיר. נראה כי כך צ"ל: ור' משה אמר כי הותר הָתָר יתרם ופתח קשורם וכי' כלומר לדעתו הותר כאלו כתוב: "הָתָר" אשר יאות מאד להאמר על אסיר הנאסר ביתרים וקשור בחבלים. ובאמת כך פירש גם רש"י ז"ל: הותר פתח אסירים ממסגר שלהם כמו מתיר אסורים שלה מלך ויתיריהו". והוא דומה קצת אל המליצה: הָתָר אנודות מוטה ושלח רצוצים הפשים הכתובה בספר ישעי' ב' נ"ח ו'. והנה זה ראייה ברורה ראייה שאין עליה תשובה, כי לא היה לפני הראב"ע פירוש רש"י ז"ל על ספר תהלים, כי לולא כן הביאהו פה ולא העלים עיניו ממנו באשר לו משפט הבכורה על הרמ"ך¹ בפירושו. (פ' א'). למנצה אל שושנים: או על שנה". הוא משובש מאד ובלי כל ספק כה צ"ל: "כמו על שושנים". כלומר כי מלת "אל" במקום "על" כנהוג לרוב. שם. תשימנו סרון לשכנינו: כמו ויהי ריב ומדון כי זה שכן אומר בחלקי יהיה". בלי ספק כך צ"ל: כי שכן זה אומר בחלקי יהיה [ושכן זה אומר בחלקי יהיה]". ועל זה יורה מספר הרבים: לשכנינו כי המה יריבון יחרו ומדון ישאו למי יהיה ישראל לשלל. שם. יכרסמנה: מלה רבעיה כמו ירמסנה ויש אומרים מלה מורכבת יכרת סמנה כדרך מלא כרשו מעדני וזה רחוק בעיני". תחת: יכרת-סמנה" בלי כל ספק צ"ל: "ימלא כרסו סמנה" כי אך על ההרכבה הזאת יאות מאד אמרו: כדרך "מלא כרשו מעדני" הכתוב בירמ' נ"א ל"ד, וזה ברור. שם. וכנה ... ור' יהודה הלוי מ"כ אמר כי הנ"ן הסר רגש בהתחברות שנים נני"ן כמו הללוהו מבנין הכבר הדגוש לשון ציווי וככה אמר וכן בן. תחת: "וכן בן" בודאי צ"ל: "ועל בן" רוצה כמו שמלת "וכנה" לדעת ר' יהודה הלוי לשון ציווי כך מלת "ועל" לשון ציווי, וככה הגיה פלוני

¹ ר' משה הכהן, אשר דבריו מובאים מהדפוס צפירוש על ספר תהלים לרוב מאד (כמעט בכל דף ודף) לא היה חכם רבני, כי אם חכם קראי וחי במאה ה"ב למנין הנוצרים, עוד זמן רב אחרי מות רש"י ז"ל, כי מאור עינינו רש"י, אשר ראה אור העולם בשנת ת"ת (1040) נסער בשנת תתס"ה והוא החלת המאה ה"ב: 1105.

אלמוני באמרו: "נ"ל אני יאי (יאיר) (?) המניה: "ועל" (כלומר שבמקום "וכן" צ"ל: "ועל") שמלת "על" לשון ציווי כמו אל נא (צ"ל: "ה' אל נא" הכתוב במלכים א' י"ג ו') "צו את בני ישראל". (ההערה הזאת אשר כתובה לפני בפנים פירוש הראב"ע ז"ל בלי ספק היה מקומה למבראשונה על גליון הדף ומשם באה פנימה) אולם אם אמת נכון הדבר היות "על" לשון ציווי מבנין פיעל כמו הל צו יש להסתפק מאד, יען לא נמצא בכל המקרא שרש עלה בבנין פיעל כי אם בדברי מיסדי התפלה: "לעלה ולקלס" ובתלמוד: מעלה שבנכסים". ואולי כונת ר' יהודה הלוי כי "על" לשון ציווי בהסרון היא: "ה[ע]ל" והדבר צריך עיון. שם. ולא נסוג: ... או יהיה מלת נסוג פועל עבר כמו לשון יחיד מגזרת נכנוו ללצים והטעם שפטים ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה". בלי ספק כה צ"ל: מגזרת נכנוו ללצים שפטים (הוא פסוק בספר משלי כי כ"ט) והטעם ישוב אל בן אדם הנזכר למעלה". כלומר שמלת נסוג פועל עבר יחיד (כמו שמלת "נכנוו" פעל עבר רק שם הוא לשון רבים) שב אל בן אדם הנזכר בפסוק שלפניו. והוא פשוט. (פ"ב ב'). עד: עתה יוכיח השופטים שהם אלהים עד מתי תשפטו משפט עול כי כה השם במלאכים בפעלים". מלת "במלאכים" אין מקומה כאן. ונראה כי בתחלה כך היה כתוב: "כי כה השם בפעלים" כלומר, כי הפעל תשפטו כולל בקרבו השם: "משפט" כאלו כתוב: "תשפטו משפט עול" (ובמקומות אין מספר העיר הראב"ע ז"ל על הכלל הגדול הזה בלשון הקדש) ומלת "מלאכים" נשתרבה מפירוש הפסוק הראשון: בקרב אלהים: הם המלאכים שהם האלהים ... כי על ידי המלאכים וכו' (עיי"ש) הנה. שית לבך לזה, כי מהקצורים מספרי הראב"ע שהעתיק הרמב"ם ז"ל בספרו מונה"ו נראה, כי השב היות מלת השם שבה אל השם הנכבד והנורא ומלת פעלים אל המלאכים, ואני לא כן אדמה ולבבי לא כן יחשוב, כי אם אין כל ספק אצלי שהוא כמו שכתבתי, כי הראב"ע העיר בדבריו על כלל לשוני (שפראבליכע רענעל) וכי מלת מלאכים צריכה להמחק, ואם כן אפוא אין מקום לאלה הדברים בקצורים, הכוללים רק מאמרים הנוגעים לשיטת הראב"ע באלהיות. (פ"ג י"ט). וידעו: יש אומר כי יחסר וי"ו מן שמך והנכון בעיני שיחסר שי"ן שהוא תחת אשר וכן הוא וידעו כי אתה ששמך ה' לבדך וככה אל תרבו שתדברו גבוהה ונדעה שנדרפה". צ"ל: וככה אל תרבו תדברו גבוהה (שמואל א' ב' ג') שתדברו גבוהה ונדעה נדרפה (הושע ו' ג') ונדעה שנדרפה". וכה יאמר הראב"ע ג"כ בפירושו להושע פרשה הנ"ל: ונדעה שנדרפה לדעת את ה'. והוא פשוט. (פ"ד ג'). ובשרי: הגוף והשער הפה פי' שער בשר הגוף המרנן עם שכל מחשבת הכל הוא הפה שהוא פתח הבשר על כן ירננו". ערבוב דברים יש כאן, גם המלות: "שכל מחשבת הכל הוא הפה" כמעט געלמות הבנה הן. ואולי למבראשונה כך ה' כתוב: בשרי. הגוף (כלומר בשרי הוא הגוף) והשער הפה (כלומר שער הגוף הוא הפה) המרנן עם שכל שהוא מחשבת הלב". (כך אולי צ"ל תחת: שכל מחשבת הכל הוא" ואמנם הנקל היה, כי נתחלפה להמעתיקים מלת "הלב" במלת "הכל" וכי הועתקה מלת הוא ממקומה הראוי למקום שאין ראוי לה. וקצת סיוע להנחתי זאת פירוש

הראב"ע על מלת לבי: הוא השכל והרעת שהם בנשמה". שים עין עיונך על זה.) והמלות: פי' שער בשר הגוף ... הפה שהיא פתה הבשר על כן ירננו. נכתבו מידי אנשים שונים ליתר באור על גליון הכפר, האחר כתב: פי' שער בשר הגוף והאחר: "הפה שהוא פתה הבשר" ואחר כך באו דברי שניהם יהודי אל פנים הפירוש. הרנ"ק בקצורים מספרי הראב"ע מביא דבריו בזה הלשון: ובשרי הוא הגוף והשער והפה על כן ירננו. באיזה דפוס מצא הגירסא הזאת אשר לא תאר ולא הדר לה והיא נלקה בחסרון הנכר לא אדע. שם: ומעם אל כנגד כלתה או שהיה ההיה הלב עם הבשר. צ"ל: ומעם אל [חי] כנגד כלתה (אשר פירש הראב"ע: וכמעט כלתה מרוב התאוה". ראה שם) או שהוא (רוצה אל חי) ההיה הלב עם הבשר. וזה ברור. שם. ודרור: ... אמר רבי משה כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יחונן למקום הכבוד מקום הקרבנות הקרבים לפניו. תחת: "יחונ" למקום וכו' אשר אין לו מובן נראה כי צ"ל: יקנן (מלשון קן) במקום הכבוד. (פ"ה י"ד). יהלך: השם כדרך התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק וכו' צ"ל: יהלך לפני השם כדרך התהלכו אבותי לפניו וגומ'. (פ"ז ז'). ושרים, כך: לנכה עיר האלהים ושם שרים וחוללים שלא יפסקו כמו מעיני מים ואלה מעיני כמו על פל אצילי ידי. תחת: ואלה מעיני צ"ל: ומלת מעיני כמו על כל אצילי ידי. רוצה כמו שמלת ידי הכתובה ביהזקאל י"ג ו"ה היא תחת: "ידי" כך מלת מעיני היא תחת "מעינים". והוא פשוט. (פ"ה י"ז). צבתותוני: פועל מורכב כדרך מבליגתי יושבת בלבנון מקוננת בארוים. לא אבין מדוע קורא הראב"ע: צבתותוני פועל מורכב והוא איננו מורכב? והברת תו השניה היא רק נוספת בעבור שדי היה לוטר: צבתותוני? תחת שהמלות: מבליגתי (ירמ' ח' י"ח) יִשְׁבֶּת בלבנון מְקוֹנֶנֶת בארוים (שם כ"ב כ"ג) אשר הביא לראיה הן באמת מורכבות אם כדעת המרדקיים הראשונים מעבר ובינוני או כדעת המרדקיים האחרונים שישבת מְקוֹנֶנֶת הוא כאלו כתוב: יִשְׁבֶּת אֶת מְקוֹנֶנֶת אֶת (אהשוב, כי החכם המדקדק ר' חיים קעסלין היה הראשון אשר בספרו מסלול — איננו כעת תחת ידי — העיר על זה). וכדרך הנהוג לרוב בשפת ארמית. ואולי היתה קריאת המלה בפי הראב"ע באופן שהיתה גם היא מורכבת כהמלות שהביא לראיה. והשם יודע. (פ"ט י"ג). צפון: בעבור שהזכיר שמים וארץ והנה שתי פאות והן מעלה ומטה הזכיר צפון וימין ותבור בפאת מערב והנה אחור וחרמון במזרח והנה קדם כמו זה וזה כמו בספר יצירה התם בשש טבעות. המלות: "כמו זה" יתרות הן, והנכון כמו שהעתיק הרנ"ק בקצורים מספרי הראב"ע: ... וחרמון במזרח והנה קדם זה כמו בספר יצירה התם בשש טבעות. והן הנה שש הפאות המגבילות: מעלה ומטה, צפון וימין, מערב וקדם. שם. אתה: יתכן היות טעם תשבתם בעבור יש' הים. מובן המלות: "בעבור יש' הים" איננו ברור, ויתכן כי כה צ"ל: "בעבור ישוב הים אחר" והיא כעין שפי' רש"י ז"ל: אתה תשבתם תשפילם וכן והכם באחר ישבתנה וכן משביח שאון ימים". (צ' ה'). זרמם: שב לדבר עם השם כי השנים תשימם כמו זרם מים עבר אותם כמו השינה או הטעם שישנו שנת עולם. המסי על המעתיקים שהעמיקו שחתו פה וקלקלו באשמתם וזרונם

בונת המאמר מאד, כי בלי כל ספק כך צ"ל: זרמתם. כמו זרם מים עבר". (לשון הכתוב הוא בהבזק ג' ורועה לאמר, כי זרמתם הוא פעל נבנה מהשם זרם) שנה יהיו. שב לדבר עם השם כי השנים תשימם אותם כמו השניה (כלומר שיהלופו כמו שנה) או המעם שישנו שנת עולם". וזה ברור מאד. (צ"א ג'). יקוש: פעול יקושתו לך או תאר כמו עצום". כונתו כי יקוש הוא הפעול של השם (מ) "פה" מן יקושתו לך הכתוב בירמי נ' כ"ד וא"ב המלאפזים במקום הולם וכאשר מצינו באמת פה יקוש בהושע ט' ה'. ואחר כך יאמר "או יקוש הוא תאר כמו עצום". וראה גם בבאור ההכס ר' יואל בריל. שם. פן תנף: ויזי תנף בעבור הרגל". נראה כי צ"ל: תיזי תנף בעבור הרגל". כלומר תנף שב אל הרגל כאלו כתוב: פן תנף רגלך באבן" ורגל היא שם נקבה. שם. כי בי השק: אלה דברי השם למלאכים וזאת היא המצוה שצום בעבורך שאמר להם כזה עבדי בי השק ואפלטוהו". תחת: "כזה" אשר אין לו מקום פה בודאי צ"ל: כי עבדי בי השק וגו'. (צ"ב ר'). עלי עשור: אלה כלי גיטונים והגיון נועם השיר או שם שם כלי הניגון". הדברים: שם שם כלי הניגון" בלתי מובנים לי ואולי תחת "שם" הראשון צ"ל: "שגם הוא" כלומר שהגיון אינו נועם השיר אלא שגם הוא שם כלי הניגון כחבריו: עשור, נבל וכנור. שם. כי שמחתני: בעבור היות נשמת המשיכיל בששת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשה השם ונפלאותיו". נראה, כי האמת עם הרנ"ק ז"ל בקצורים מספרי הראב"ע, שתחת מתבודדת הראשון אולי צ"ל: "מתבוללת" עיין שם היטב, כי יבוררו לך גם שאר דברים בפירוש הראב"ע על הפסוק הלזה, אשר בדפוסים שלנו באו בערבוב. שם. בלתי בשמן רענן: שמן המור רענן קרן ראשי בלול". הדברים האלה מבוללים ומעורבבים הם ואין להם קשור. הן אמנם יד המעתיקים עשתה זאת, אשר לא השגיחו על מלאכתם מלאכת ההעתיקה כראוי ועיזו נתקרבו הרחוקים ונתרחקו הקרובים, כי בלי כל ספק כך צ"ל: "קרני. ראשי" (כלומר מובן מלת קרני הוא "ראשי") בלתי. בלול. (וכעין זה פי' רש"י ז"ל: בלתי כמו בלול בשמן"). בשמן רענן. שמן המור רענן". כלומר רענן הוא תאר השם: "מור" החסר. (צ"ג ב'). נכון: ובעבור שהזכיר הארץ כי היא העומדת בבה השם ועל מוצקה שהיא הנקודה האמצעית". אולי צ"ל: על מוצקה" (בלי ויזי) (הרנ"ק ז"ל בקצורים מספרי הראב"ע). שם. עדותיך נאמנו מאד: כדרך השמים מספרים כבוד אל כי יותר נאמנים הם עדיך שהם עדות מעדות השמים והארץ והים". נראה ברור שצ"ל: שהם "עדוטיך". (הרנ"ק ז"ל שם בקצורים). שם: והמעם כי עדות אלה הנוראים הנאמנים ועדותיך יותר". ברור שצ"ל: "נאמנים (בלי ה"א) ועדותיך יותר (נאמנים)". (הרנ"ק ז"ל בקצורים שם). (צ"ד י"ט). ברב: ברבות מחשבותי בלבי לא אתנחם כי אם כך אין לי תנחום כי אם תנחומיך והם פועלים ונפשי פועל". צ"ל: "ונפשי פעול". והוא פשוט. שם. היהברך: מלה זרה והמעם היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כמו הוות. בעבור הרשע הווה. תמיד לחשוב מחשבות רעות על כן מלת הוות ואני תפלה ופי' מרמה איש מרמה וכו'

המאמר הזה מלא שבוישים ונראה למעלה מכל ספק, כי כך צ"ל: היהיה חבר לך בעל כסא הוות או איש כסא הוות כמו ופי מרמה (תהלים ק"ט ב') ואני תפלה (שם ק"ט ד') איש מרמה איש תפלה. כלומר כמו ששם הוא כאלו כתוב: ופי איש מרמה, ואני איש תפלה, ככה גם פה הוא כאלו כתוב: בעל כסא הוות או איש כסא הוות. אחר כך יאמר: בעבור הרשע הווה המיד להשוב מהשבות רעות על כן מלת הוות שהוא יוצר עמל ואון וכו' וכל זה ברור. שם: ורבי משה אמר כי יוצר קהלה וכמוהו יוצר גובי והוא הארבה. ראה פירוש הראב"ע על עמוס ז' א'. והנה יוצר גובי: אמר רבי משה כי יוצר כמו הבור וכמוהו לפי דעתו יוצר עמל עלי הוק. הנה תחת שיאמר שם בשם רבי משה כי יוצר כמו הבור, יאמר כאן בשמו, כי "יוצר [כמו] קהלה" יען באמת גם הקהלה איננה, כי אם הבור אנשים רבים לאגודה אחת. וככה גם הר"ק ז"ל יפרש יוצר גובי: "אסיפת הארבה". שהוא אחת עם הבור הארבה או קהלת הארבה. (צ"ט ד'). אתה כוננת מישרים: ומעם מישרים הם משפטי התורה וצדקותיה שנתנה ע"י שלוהיו והם משה. צ"ל: הם משפטי התורה וצדקותיה שנתנו ע"י שלוהיו והוא משה. גם יתכן, כי צ"ל: שנתנו ע"י שלוהיו והם משה ואהרן. כאשר יאמר הראב"ע להלן בפירושו על בעמוד ענן וידבר אליהם: ומעם לאמר על משה ואהרן שהם שומרי עדותו בעבור היותם אמצעיים בין השם ובין ישראל והעדות וההקים שנתן להם השם שמרום לאמרם כן לישראל וכו'. שם. ה' אלהינו אתה עניתם: משה ואהרן בנפלאם על פניהם ודבר הקטרת. צ"ל: בנפלאם על פניהם בדבר הקטרת. בכתוב בספר במדבר י"ז י'. (ק"א ד'). לבב עקש: איש אשר לבו עקש גם רע איש רע כי איך יאמר כי לא ידע רע זהו הכסיל הכתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו. זה המאמר לא סדרים לו. ונראה, כי כך צ"ל: איש אשר לבו עקש גם רע איש רע (כלומר, גם רע לא אדע) כאלו כתוב: "איש רע לא אדע" זהו הכסיל [כי הכסילים] כתוב עליהם כי אינם יודעים לעשות רע (קהלת ד' י"ז. שפי' הראב"ע שם: כי אינם יודעים לעשות רק רע) כי איך יאמר כי לא ידע רע שהוא בתולדת האדם מנעוריו? שית לבך לזה. שם. לא ישב: "הדיינין". נראה שצ"ל: "במושב הדיינין". (ק"ב ד'). כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד נחרו: ... ומלת כמוקד שתיים. צ"ל: "מלות שתיים". רצונו שנים הם השמות מן יקד האחד שם זכר: "מוקד" הכתוב פה, והשני שם נקבה: "מוקד" הכתוב בספר ויקרא ו' ב'. ראה שם פירוש הראב"ע: וה"א מוקדה נוסף או מוקד ומוקדה הם שנים שמות. כלומר שם זכר ושם נקבה. שם. המה יאבדו: ... כי הפרטים אובדים והכללים שמורים וזה שיאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה על הפרטים אמר היוצאים מן הכלל כי הם משתנים ואובדים וכו' הדעת נותנה, כי מקום מלת "אמר" הוא אהר מלת "הכלל" וכי כה צ"ל: על הפרטים היוצאים מן הכלל (כלומר, "נולדים ממנו" הרניק בקצורים מספרי הראב"ע) אמר כי הם משתנים ואובדים. (ק"ג ו'). עשה צדקות ה': ... והנה הזכיר כי יעשה דין צדק אם יעות האדם דרך ישר והוכה במכאוב וזה הוא מי שהוא חייב לבוראו וכן

ברואים לברואים כמו הם יעשה משפט על כן ומשפטים לכל עשוקים. נראה, כי כה צ"ל: וכן ברואים לברואים כמו הוא (כלומר כבוד השם יתעלה) יעשו משפט על כן (אם לא יעשו משפט ובהפך יעשו עשק) ומשפטים לכל עשוקים. (ק"ד). ברכי נפשי את ה'. בדרך הסבור גם זה המזמור לדוד וכו' נראה, כי תחת: "בדרך הסבור" צ"ל: "בדרך הסברא". שם. ישקו: המעיינים והנהלים והזכיר פראים דרך משל במדבר קדש וכו' המאמר הזה נלקה בחסר וכה צ"ל: והזכיר [ישברו] פראים [צמאם] דרך משל [כמו יחיל ה'] מדבר קדש. והמלות: דרך משל אינן שבות אל "פראים" כי אם אל "ישברו צמאם" שהוא דרך משל כאלו ע"י השתיה נשבר הצמא והוא כמו יחיל ה' מדבר קדש (תהלים כ"ט ה') שגם הוא דרך משל, וכאשר יאמר הראב"ע שם בפירוש: "דרך משל כמו תכאיבו באבנים" (מ"ב ג' י"ט) וזה ברור. שם. הרים: כמו שהם הרים נוה ליעלים והסלעים כמו מהסה". בלי ספק כה צ"ל: ההרים כמו נוה ליעלים והסלעים כמו מהסה [לשפנים]. שם. שמש ידע מבואו: יש אומרים כי השם לבדו ידע מבוא השמש וזה איננו נכון כי ידוע הוא מבואו בראיות גמורות רק ספר יש ללבנה שינויים רבים באורה ותנועותיה ודרך אחד לשמש לזרחה ולשקוע ועת שקיעתה אז הוא השך". להמלות: "רק ספר" אין כל מובן פה והשכון עליהן עננה. ולי אין כל ספק, כי תחת: "רק ספר" צ"ל: "רק פירוש" והפירוש שב אל "שמש ידע מבואו" והוא - בעוד שיש ללבנה שינויים רבים באורה ותנועותיה הנה דרך אחד לשמש לזרחה ולשקוע. (ק"ה ו'). זרע אברהם: ... והזכיר אברהם כאילו הוא האב הראשון שהחל לקבל מצות השם". תחת: "כאילו הוא" צ"ל: "כי הוא האב הראשון". וכמו שמפרש הראב"ע בענין יעקב: גם הזכיר יעקב כי הוא אבינו לבדו וכו'. שם. אמר ויבא ערב: ... והזכיר מכת ערב לפני הכהנים כי קשה היתה". תחת: "לפני הכהנים" צ"ל: "לפני הכנים" ואולי היא רק טעות הדפוס. שם. פרש ענן למסך: ישוב למלת כל בכור". הדברים האלה אין כאן מקומם, כי אם אחר: שמה מצרים בצאתם ועליו יאמר הראב"ע: ישוב למלת (ויך) כל בכור (בארצם)". על כן שמה מצרים בצאתם, כי בעודם שם אמרו כלנו מתים. ופירוש הראב"ע על "פרש ענן למסך" הוא מן: בעבור שהזכיר על האש" ער: כי למסך יומם" עיי"ש וזה ברור. שם. ויזובו מים: ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות לשון רבים מן ציה מי נהר". סדר הלשון כה צ"ל: ישרת פעם שנית כמו והנבואה עודד הנביא וכן הוא הלכו בציות מי נהר לשון רבים מן ציה". רוצה כמו והנבואה עודד הנביא ישרת פעם שנית כאלו כתוב: והנבואה נבואת עודד הנביא כן מלת מים תשרת פעם שנית כאלו כתוב: הלכו בציות מי נהר". (ק"ו כ'). וימירו את כבודם: כינוי לכבוד כדרך כי נאץ נאצת (את אויבי ה') והכינוי כנגד דוד המלך דרך מוסר ולא אמר לו כי נאץ נאצת השם ילענו למו". צ"ל: וכן ילענו למו" (הכתוב בספר תהלים פ' ז) ר"ל הוא ג"כ כינוי לכבוד השם במקום: ילענו לוי. ראה שם פירוש הראב"ע: ושעם ילענו למו כינוי בעבור כבוד השם". שם. ואפרץ: שמת הצי שבט שמעון. והער במספרו ונשיאו כי הנשים במקום אחר

באו. הרברים האלה קשים ממני, אולי אחד החכמים יוכל לפרש אותם ואתן לו תורה. שם. וימכו : "כמו ומך אחיך בעבור המ"ם". אמרו : "בעבור המ"ם" מה הוא ? אולם אין כל ספק אצלי, כי נשתבשו המלות וכי כה צ"ל : וימכו. כמו ומך אחיך. (כלומר ששניהם מענין אחד הגם שימכו מהכפולים ומך מנחי ע"ו) בעונם. בעבור עונם. כלומר שבי"ת בעונם הוראתו בעבור ומן עונם נמחקו בארך הזמן האותיות : ע' ו' נ' ונשאר אות ס' והמעתיקים לא ידעו מה לעשות בו והוסיפו בשגגתם שני אותיות : המ"ם] ויצא השבוש הזה : בעבור המ"ם. אחרי כתבי זאת עלה על לבי שאולי אין כאן שבוש וכוונת הראב"ע באמרו : בעבור המ"ם על היות וי"ו ומך בשורק ולא בשוא ועל זה אמר : בעבור המ"ם. ולפני אותיות בומ"ף (כאשר נודע) הוי"ו (החבור או המהפך מעבר לעתיד) תמיד בשורק. אך יקשה קצת מה בא הראב"ע להשמיענו בזה ? על כן אני להמשיכילים להכריע בין ב' דעות אלה איזה מהן אמת. (ק"ז י"א). "ומלת המרו או מרו קרובה במעם וככה נאצו מהקל או נאץ ניאץ מהכבד". תחת : או נאץ ניאץ צ"ל : או נאצו הכתוב בישעי' א' ד'. שם : ואמרי אליהם פקודי הלב שהשם נמסר בלב כל מדבר. תחת : "ואמרי אליהם" צ"ל : ואמרי אל הם פקודיה הלב וכו'. שם. וישם כצאן : הפועל הוא האכיון כמו ישימו בניס. צ"ל : כמו ישימו בניס. הכתוב בספר עזרא י' מ"ד. (ק"ט ח') יהיו ימיו מעטים פקרתו יקח אחר : אמר יהושע כי פקרתו הוא אשתו. תחת : "יהושע" שלא נמצא בפירושי הראב"ע בשום מקום בודאי צ"ל : "אמר ר' ישועה". הוא החכם הקראי ר' ישועה בן יהודה הזקן (חי במאה העשירית לסה"נ). הנזכר איזה פעמים בפירוש הראב"ע על ספר תהלים ובתוכן בפירושו על פרשה ק"ט, קכ"ח. ובפירושו על פרשה קמ"ט וי. וגם בפירוש הראב"ע על ספר דניאל מצאתיהו שלש פעמים והוא. א' ז' ר' ח' י"ב ב' עיי"ש. ואולי מלת "יהושע" רק טעות הדפוס היא. שם. יהי אחריתו : בנו כמו ולא אחריתו. יצ"ל : ולא לאחריתו הכתוב בספר דניאל י"א ד'. שגם שם "אמר הראב"ע : פירושו ולא לבנו". (ק"י ו') ידן : תחסר מלת אשר כמו עם לבבכם שלם. צ"ל : כמו עם לבבכם שלם. הכתוב בספר דה"י ב' מ"ז מ' שהוא כמו : עם אשר לבבכם שלם. (ק"א ה') מרף : דבר וינצלו את מצרים כמו המריפני". מה זה אמרו : דבר וינצלו את מצרים ואיככה נוכל ונחבר אותו עם שאר דברי הפירוש ? ואולי למבראשונה כך היה כתוב : מרף כמו המריפני. (כלומר הוראה אחת להם, רק שמרף הוא שם והמריפני הכתוב בספר משלי ל' ח' הוא פעל) ומקום המלות : "דבר וינצלו את מצרים" הוא בפירוש הראב"ע על "יזכור לעולם בריתו" אחר : "ברכוש גדול" וכה צ"ל : מעם יזכור לעולם בריתו הוא ברית בין הכתרים ושם כתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ודבר [ה' נעשה כי כן כתוב] וינצלו את מצרים. והשם יודע אם הגהתי באמת יסודה. (ק"ג מ') מושיבי עקרת : במשקל גברת ואין המלה סמוכה אל הבית העקרת יושיבנה והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה וכו' תחת : "והיא שבה בית" נראה, כי צ"ל : "והיא (כלומר מלת מושיבי) שבה אל בית". (כלומר כאלו כתוב : מושיבי הבית עקרת, יען מלת עקרת אינה סמוכה אל מלת הבית). (ק"ד ז') מלפני אדון חולי ארץ :

י"ד חולי נוסף והוא שם הפועל כמו לא יוכלו קום ובעבור היות המלך באל"ף ארץ היתה מלת חולי מלעיל כאלו כתוב חול תחול הארץ. בלי ספק בתחלה כך ה" כתוב : י"ד חולי נוסף והוא שם הפועל (כלומר המקור) כמו לא יוכלו קום כאלו כתוב חול תחול ארץ ובעבור היות המלך באל"ף ארץ (כלומר נגינת אתנחתא שקוראהו הראב"ע מלך היא באות אל"ף של מלת ארץ) היתה מלת חולי מלעיל. (קמ"ו ד') מעשה ידי אדם : דרך קלון להם שיעבדו. צ"ל : דרך קלון שיעבדו להם. שם. ה' זכרנו יברך : אמר רבי משה כי זכרנו הזכרים שלנו ויברך בית ישראל הנקבות ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות איש וביתו בכל המקרא רק זכרנו מגזרת זכירה וכו'. הדברים : "איש וביתו בכל המקרא" סתומים וחתומים ותמונת חידה להם. אולם בשימנו עין על פירוש הראב"ע על הכתוב בספר שמות א' א' : איש וביתו באו נוכח לדעת, כי המאמר שלפנינו חסר באהו וכי לא סדרים לו באשמת מעתיקים נמהרים. כי זו לשונו שם : "ואין בית בכל המקרא אשה, והנה העד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים" וכו' (ראה שם כל דבריו, כי נכוחים הם למבין וישרים למוצאי דעת) ועפ"י למעלה הוא מכל ספק כי פה אחר המלות : "בית אהרן אינם נקבות" למבראשונה כך היה כתוב : "ואין בית בכל המקרא נקבה והעד איש וביתו באו כי לא היו נשי השבטים במספר השבעים, רק זכרנו מגזרת זכירה". ובזה מתנגד הוא גם למאמר ז"ל הידוע : "כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגד לבני ישראל אלו האנשים" (מכילתא יתרו פרש' ב' פסוקא כ"ה) ועל פיהו בתרגום המיוחס לרב"ע : כדנא תימר לנשיא דבית יעקב. (ק"ח י"ד) עזי וזמרת יה : ... ואחרים אמרו כי י"ד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חמף ולא שורק כמו ה' עזי ומעזי ומעזי והנה מה יעשה כי הנה כתוב כי חקך המריפני לחם חקי ה' בעזך ישמח מלך נהלת בעזך אין הפרש ביניהם. גם פה באשמת המעתיקים נתבלבלו ונשתבשו הדברים ולא סדרים למו, כי בלי כל ספק כה צ"ל : ואחרים אמרו כי י"ד עזי נוסף והעד שהוא קמץ חמף ולא שורק (צ"ל : קבוץ) כמו ה' עזי ומעזי והנה מה יעשה במלת ה' בעזך ישמח מלך נהלת בעזך ובאמת אין הפרש ביניהם (ר"ל בין עזי בקמץ חמף ובין עזי בקבוץ) כי הגדה כתוב כי חקך (ויקרא י' י"ג) וכתוב המריפני לחם חקי (משלי ל' ח'). ראה פירוש הראב"ע על הפסוק עזי וזמרת יה (שמות ט"ו ב') ותוכח למדי, כי הגהתי נכונה מכל צד ואין בה נפתל ועקש. שם. אנא : פיוס לאמר לשם אנא הושיעה הכהנים והצליחה האומרים לבאים בית השם בזבחים ברוך או יהיה פעל הושיעה גם הצליחה הנא. תחת : "פעל" צ"ל : "פעול". ור"ל, כי פעול הושיעה גם הצליחה הוא מלת הבא כאלו כתוב : אנא ה' הושיעה נא ... הצליחה נא הברוך הבא בשם ה'. ראה שם כל פירוש הראב"ע על הפסוק אשר לפנינו עד "הברוך הבא בשם ה'" ותוכח כי הגהתי נכונה. (קמ"ח ח') את חקך אשמור : אמר רבי משה עד מאד דבק עם חקך ולא כחדו מאבותם. צ"ל : [כמו אשר חכמים יגידו] ולא כחדו מאבותם. (איוב ט"ו י"ח) ור"ל כמו ששם מלת יגידו שבה אל מלת מאבותם כאלו כתוב : אשר חכמים יגידו מאבותם ולא כחדו" כך מלת אשמור פה שבה אל מלת עד מאד כאלו כתוב : את חקך אשמור עד מאד אל תעזבני". וזה ברור. שם. גרסה

נפשי : מן גרש כרמו כמו נצרכה ונשרפה לעשות משפטך. תחת : נצרכה ונשרפה צ"ל : "נשברה ונשרפה". ונשרפה גם הוא מענין שבירה והכאה כמו ושרפות קדים (בראשית ט"א ו') שפירש רש"י : שקיפן קדים (הוא ת"א על ושרפות קדים) חבמות לשון משקוף החבוס תמיד ע"י הדלת המכה עליו". ראה גם פירש רש"י פה : גרסה. משתברת נפשי מחמת תאוה כמו גרש כרמל". שם. ויבואוני : כמו ויבואו אלי ויעקורך. צ"ל : [כדרך] ויעקורך. (הכתוב בספר נחמ"י י" כ"ח) שהוא כמו "ויעקור אלך", כן "ויבואוני" הוא כמו "ויבואו אלי". והוא פשוט. שם. מרם אענה : אין צורך לענות כי שונג הייתי בימים שעברו על מלת ועתה. צ"ל : על [כן] מלת ועתה (אמרתך שמרתי). שם. מה נמלצו : מלה זרה ופירושה מתקו כי איננו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש על כן נמלצו מלה זרה כי הוא כמו נפתחו נשמו נדברו והמים מן נמלצו שרש כאחד מאלה פתח שמר כי לא תבא אות אחר נז"ן נפעל רק מן השרש פ"א פעל על כן נמלצו מלה זרה על כן יש לפרשה כמו מתקו ויהיה המעם כפול כמשפט כין פיר"ש לי החכ"ם שיח"ה ותחסר מלת ממעמי כי הם בכח הפועל". הדברים האלה באו בערכוב גדול ואין להם המשך נכון כאשר יודה כל משכיל. אך אין כל ספק אצלי כי בתחלה כך היה כתוב : מה נמלצו מלה זרה ופירושה מתקו כי אינו מגזרת מליץ ומליצה כי מליץ כמו מקים ואין המ"ם שרש גם מליצה כמו מריבה ואין המ"ם מהשרש על כן נמלצו מלה זרה כי הוא כמו נפתחו נשמו נדברו והמים מן השרש ויהיה המעם כפול (כלומר כאלו כתוב : מה נמלצו לחכי אמרתך. נמלצו מרבש לפי) ותחסר מלת ממעמי (כלומר שהוא כאלו כתוב : מה נמלצו לחכי ממעמי אמרתך) כי הם (כלומר הממעמים) בכח הפעל". (כך צ"ל לא הפועל והפעל הוא "נמלצו") הם הם דברי הראב"ע לא יותר, והדברים מן : "כאחד מאלה" עד : "על כן יש לפרשה כמו מתקו" נכתבו מידי סופר אחד ליתר באור על גליון הספר. והסופר הפלמוני שהוא כתב גם כן : "כן פירש לי החכ"ם שיח"ה" ואחר כך נשתרבה היתר באור הלזה, אשר באמת הוא אך למחסור וכל יתר כנסול דמי לתוך פירוש הראב"ע ויחדיו היו תמים, וכן אמנם לא יעשה. שם. כל פקודי כל ישרתי : ומעם פקודי כל כי כל הפקודים כוללים כל איש לב". אלה הדברים אינם כרוזים וצריכים תקון ובלי כל ספק כה צ"ל : כי כל הפקודים (הם המצות השכליות) בלולים בלב כל איש". (המלות : בלב כל איש" נהפכו ונהיו ע"י פחז המעתיקים ל"כל איש לב") והוא מסכים עם פירושו על המלות "אמרי אלי" (תהלים קי"ז א) : הם פקודי הלב שהשם נמנם בלב כל מדבר". ושם (ק"מ ד') אתה צויתה פקודיך : שהם בלב". ושם (ק"מ ט"ו) בפקודיך אשיחה : עם לבבי שהפקודים גמועים בו". ושם (ק"מ כ"ז) דרך פקודיך הבינני : המעם לדעת (הפקודים) עיקר למה שהם גמועים בלב". שם פעמי' ותפלל לתקן עלילות שישמור מצות עשה וכו' צ"ל : ותתפלל לתוכן עלילות". והוא פשוט. שם. צרופה : למה שכחו דבריך צרי ואין בהם סיג כל הכל צרופ בלי ספק". תחת : "כל הכל" צ"ל : כי הכל צרופ בלי ספק". שם. וכל מצותיך אמת : אז יהיו רודפי זמה בשורם כי נמלט שומר מצותיך". תחת : אז יהיו רודפי זמה" אולי צ"ל : אז יבשו רודפי זמה" או כי

תחסר מלה אחר זמה וצ"ל : אזיהיו רודפי זמה לכלימה". שם. ואין למו מכשול : כמו שרים". צ"ל : כמו לשרים". כי לדעת הראב"ע הלל המשורר את השם שבע ביום על משפטי צדק, אשר עשה בשרים רדפוהו חנם. ראה שם פירוש. (קל"ג ב') כשמן : הוא שמן המשחה על כן הודיעו פי' על כן הוא נפתח כי הוא שמן הידוע כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים". בתחלה בלי כל ספק כך היה כתוב : "הוא שמן המשחה על כן הודיעו (כלומר על כן בא הכ"ף בפתח שדוא כאלו כתוב : "בהשמן" בה"א הידיעה) כי הוא קודש והנמשח בו קדוש והזכיר אהרן כי הוא היה ראש המשוחים". והדברים מן : "פי' על כן עד : שמן הידוע" הם הוספה מאוחרת אשר נכתבה על גליון הספר לבאר כונת הראב"ע במה שאמר : "על כן הודיעו" ואחר כך באה ההוספה ההיא לא בצדק ולא במשפט אל תוך פירוש הראב"ע ועמו יחד חברה. וזה ברור. (קל"ה ז') מוצא רוח מאוצרותיו : ומעם אוצרות לרוח שהם בכך כי הכח דבר אצור". תחת : שהם בכך" צ"ל : "שהם בכח כי הכח דבר אצור". והוא פשוט. שם אף אין יש רוח בפיהם : ומעם בפיהם כי הרוח הנכנס מהפה וכו' תחת : הנכנס מהפה" שאין לו מובן צ"ל : כי הרוח הנכנס בפה" וכן הביא לנכון דברי ראב"ע האלה ר' יואל בריל בבאורו. וקצת תימה על הרמ"ק ז"ל שהניח בקצורים מספרי הראב"ע הגירסא המשובשת : הנכנס מהפה" ולא העיר עליה מאומה. (קל"ו ב') הודו לאלהי האלהים : המלאכים העליונים שאינם נוסות ולא כנופות". נראה שצ"ל : "בנופות". (הרמ"ק בקצורים מספרי הראב"ע). שם. הודו לאדוני האדונים. המלאכים הם אדוני הארץ". נראה שצ"ל : "שהם". (הרמ"ק בקצורים שם) (קל"ז א') שם ישבנו : ... ומעם ישבנו כמו משתוממים וישוב משמים על כן מלת גם". גם מפה נראה פחזות המעתיקים, כי בודאי למבראשונה כך היה כתוב : ומעם ישבנו, ישבנו משמימים (כלומר מלת משמימים חסרה, כי כח השם בכח הפעלים כאשר העיר הראב"ע על הכלל הגדול והנכבד הזה פעמים אין מספר בפירושו) כמו ואשב (שם שבעת ימים) משמים" הכתוב בספר יחזקאל ג' מ"ו. (קמ"א ב') שיתה : ולפי דעתי כי הפועל חסר כמו שיתה ה' מחסום או כרמות מחסום". תחת : הפועל" צ"ל : "הפעול" והפעול הוא מחסום או כרמות מחסום. והוא כאשר יאמר הראב"ע במקומות רבים מפירושו. כי כח השם בכח הפעלים וכך הוא גם פה כאלו כתוב : שיתה ה' מחסום". והוא פשוט. שם. יהלמני : ... רק אם יכני אילו היה מכה אותי ליסרני מה שהוא צדיק חסד הוא עושה עמי". תחת : מה שהוא צדיק" צ"ל : "מי שהוא צדיק". שם. יקשו לי : אלה ומוקשות אחרים פועלי און". הדעת נותנת, כי כה צ"ל : אלה (שהזכיר) ומוקשות פועלי און אחרים". (שלא הזכיר). (קמ"ב ד') בהתעטף עלי רוחי : כמו תפסה לעני כי יעטוף בהתעטף קצתי על קצתי". תחת בהתעטף קצתי על קצתי שאין לו מובן בודאי צ"ל כאשר יאמר הראב"ע להלן על הפסוק ותעטף עלי רוחי (קמ"ג ד') : "מחשבת הנפש והעטף קצתה על קצתה" עיי"ש. שם. הבט ימין וראה : אמר ר' משה כי הם על לשון". מה זה הוראת אלה המלות ואיזה כונה כלולה בתוכן ? אולי כך צ"ל : אמר ר' משה כי [שני]הם (כלומר הבט וראה) לשון [ציור] על [ה'] (כלומר שהם מוסבים על ה') ועזי יאמר הראב"ע : ולפי דעתי כי הבט שם הפועל (כלומר לשון מקור ולא

לשון ציווי) כמו והצל תציל וראה כמו דאות גם הוא שם הפועל, והשם יודע אם האמת אתי. (קמ"ג ט) אליך כסתי: ... והנכון בעיני כי מלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו קחו מאתכם תרומה והנה המעם כמו תנו קחי לי שתקח לצרכי וככה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני אם כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאברהם ידוע ואם אמר המכסה אני אל אברהם הדבר יהיה להפך וכו'. כל משכיל על דבר אמת יודה, כי אין להמאמר הזה קשור נכון וכי צריך תקון גם בסגנון הלשון. ונראה כי בתחלה כך הי' כתוב: והנכון בעיני כמו שמלת לקיחה תהי להפך בעבור אות אחריה כמו ויקחו לי תרומה (כך צ"ל) המעם יקחו מאתם ויתנו לי וככה סורה אלי שיסור ממקומו ויבוא אליה והפך זה סורה ממני כן מלת כסוי אם אמר המכסה אני מאברהם ידוע (כלומר יש לו ההוראה הידועה של מלת כסה) ואם אמר המכסה אני אל אברהם יהי' להפך. והנה נוף פירוש הראביע על: אליך כסתי" (ראה שם) הרחוק מהאמת כרחוק מזרח ממערב מסכים קצת עם פירוש רש"י ז"ל: תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם אליך. (קמ"ד י"א) אשר: אמר בן בלעם כי וימינם לשון קדר שבעותם. תחת: שבעותם צ"ל. שבעותם. שם. מחרב רעה: חסר וי"ו ורעה וי"א כי רעה תאר למחנה או עדה או חדה. (?) תחת: חדה" אולי צ"ל: קהלה (?) או אולי עיי שגיאה נכתבה מלת עדה שתי פעמים ובמלת עדה השנית נהי' מן אות עי"ן אות חי' ת. ועפ"י הנכון הוא כך: וי"א כי רעה תאר למחנה או עדה. ובזה תמו דברי בקרת על פירוש הראביע לספר התהלות, אשר מפתתי ורביתי בעזרת אלהי חסדי ואם ימצאו חן בעיני הקוראים היקרים וירצום יהיה זה לי לששון ולשמחת לב ותגל נפשי בקרבי. ¹

ריבוש איזלער.

¹ על הכערה הכלל בדבר ר' משה הכהן המובא פעמים חזן מספר בפירושי הראביע ז"ל חוסף ענה להעיר. כי עלה ספק בלבי, אם הוא באמת החכם הקראן, אשר חי במאה ה"ב למדינ' או הוא אולי החכם הבבלי ר' משה בן שמואל הכהן ניקטיליא מקארדנא במדינת ספרד, אשר חכר ספרים נחמק הדקדוק וכתב פירושים על כתבי הקדש, וגם ראית כי בפירושו על ספר דניאל ב' מ' קוראכו הראביע: רבי משה הכהן ספרדי. הלא דבר הוא? — למען האמת אודה ולא אכנף, כי הערת המניה בחומר הפסוקים שנה שני (חלק: דברי מנחם וחכמה נד 145) על מה שאמרתי שם אדוני פירוש הראביע על הפסוק שמעה אלהים כנתי (תהלים ס"א ב') נכונה כאל. וקנני נותן לו על הערתו היות האמיתית את חודשי מקרב לבי.